

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-29-111-122>

УДК373. 3. 015. 31:7

Борисова Тетяна Валеріївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5831-4745>

borisovakpkm@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

Анотація. Наукову розвідку присвячено вирішенню актуальної для педагогіки початкової школи проблеми формування емоційної культури молодших школярів. Теоретично обґрунтовується твердження щодо доцільності застосування засобів театрального мистецтва в збагаченні емоційного світу дитини, розширенні уявлень щодо емоційних проявів інших людей, розвитку здатності до рефлексії та емпатії, що сукупно віддзеркалюють емоційну культуру особистості.

Здійснено вивчення та узагальнення міркувань вчених різних галузей гуманітарного знання щодо змісту, специфіки та структурних складників емоційної культури дітей молодшого шкільного віку. Увиразнено основні теоретичні засади формування емоційної культури молодших школярів засобами театру. Проаналізовано й систематизовано наукові праці мистецтвознавчого характеру на предмет механізмів театральної творчості у її акторсько-виконавському, художньо-декоративному, музичному та хореографічному вимірах. Окреслено функціональні можливості театральної діяльності як засобу формування емоційної культури молодших школярів.

Визначено основні напрями методичного забезпечення процесу формування емоційної культури молодших школярів засобами театральної діяльності на інтегрованих уроках мистецтва: емоційно-мотиваційний; емоційно-інформаційний; емоційно-діяльнісний.

Висвітлено елементи методичного інструментарію формування емоційної культури молодших школярів засобами театральної діяльності на уроках мистецтва. Окреслено методичні алгоритми проведення із дітьми мотиваційних бесід, виконання творчих завдань на розпізнавання емоційного стану людей на основі перегляду й аналізу відеосюжетів, картин, ілюстрацій, світлин та схем, на основі тембру голосу, мовної інтонації, міміки, жестів, рухів деяких персонажів, завдань на удосконалення рефлексивних та емпатійних можливостей тощо.

Ключові слова: молодші школярі; емоційна культура; театральна діяльність.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. На сучасному постіндустріальному етапі розвитку нашого суспільства актуальністю вирізняється проблема формування гармонійно розвиненої, емоційно багатой особистості, що здатна відчувати красу оточуючої дійсності, адекватно

реагувати на різноманітні, подекуди негативні, чинники сьогодення.

Найбільш залежним від оточення, і водночас таким, який може бути спонукальною силою у формуванні гармонійно розвиненої особистості, є емоційний світ дитини.

Глибоко усвідомлюючи важливість сформованої емоційної сфери для успішної майбутньої реалізації дитини в подальшому дорослому житті, сучасна освітянська спільнота визначає низку ключових умінь, якими має оволодіти школяр упродовж навчання в початковій школі. Так, згідно з чинною «Концепцією Нової української школи», такими вміннями є: «уміння конструктивно керувати емоціями, уміння застосовувати емоційний інтелект» [1].

Відповідно, під час здійснення освітнього процесу в сучасній початковій школі значні зусилля мають докладатися саме на формування емоційної культури молодших школярів, що вимагає пошуку нових методичних підходів, віднайдення відповідних технологічних інструментів, спроможних розв'язати визначену проблему в найбільш ефективний спосіб.

Одним із дієвих засобів формування емоційної культури молодших школярів, що здатні активізувати, як влучно висловлювався видатний В. Сухомлинський, «емоційно-естетичну струминку» дитини, є театр [2, с. 118].

Сама природа театрального дійства, багатство арсеналу його виразних засобів та інструментів впливу як на учасників постановки, так і на її глядачів, вказує на перетворююче, трансформуюче значення для дитячої особистості.

Так, театр через сценічне дійство звертається до емоцій та почуттів дітей, «презентує» їм різні моделі поведінки, алгоритми взаємостосунків людей один з одним та з оточуючим світом, тим самим активізуючи й збагачуючи емоційну сферу школярів.

Зважаючи на такий потенціал, у педагогічній роботі з учнями не варто обмежуватися використанням суто видовищних можливостей театру, а натомість застосовувати його в таких формах, що сприяють становленню емоційного інтелекту дитини, активізації, корекції її емоційних проявів, формуванню її емоційної культури.

Найбільш органічними для такого різновиду художньо-педагогічної роботи є інтегровані уроки мистецтва, де театральне мистецтво є однією зі змістових ліній, що в природний спосіб реалізується через залучення дітей як до практичної акторської, художньо-оздоблювальної, музичної, хореографічної тощо діяльності в межах постановки драматизацій, інсценізацій, спектаклів (у тому числі музичних), так і до художньо-аналітичної роботи під час здійснення аналізу-інтерпретації творів театрального мистецтва або їхніх фрагментів (інсценізацій казок, дитячих опер, мюзиклів тощо).

Відповідно, пошук шляхів оптимізації театральної роботи із молодшими школярами, залучення дієвих методичних інструментів, що здатні цілеспрямовано впливати на формування емоційної культури дитини як надзвичайно важливого складника її особистості, набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективність розв'язання проблеми формування емоційної культури молодших школярів є в безпосередній залежності від ступеня її наукового пізнання та глибини усвідомлення. Зазначимо, що питання становлення, формування й розвитку емоційної сфери дитини є зовсім не новими й досить широко висвітлювались у наукових працях представників різних галузей гуманітарного знання.

Так, різні аспекти емоційного світу особистості висвітлювали в наукових напрацюваннях відомих філософів (О. Кульчицький, А. Лосев).

Психологічні аспекти формування емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку розкриті в дослідженнях Л. Виготського, Л. Рубінштейна, Є. Ільїна, Б. Додонова, Н. Рождественської, В. Поплужного, О. Тихомирова.

Особливе місце займала проблема емоційного розвитку дітей у працях видатних педагогів: С. Русової, В. Сухомлинського, А. Макаренка, В. Шацької.

Важливими для вирішення досліджуваної нами проблематики є мистецтвознавчі доробки в галузі дитячого театру таких авторів, як Н. Сац, К. Станіславський.

Високо оцінюючи внесок цих науковців у розв'язанні проблеми формування емоційної сфери дитини, зазначимо, що досі залишається актуальною й такою, яка потребує цілісного наукового осмислення й опрацювання, проблема формування емоційної культури молодших школярів засобами театральної діяльності. Актуальним залишається також пошук нових, суголосних потребам і запитам сучасних дітей, форм і засобів театральної діяльності, методичних інструментів, що здатні позитивно впливати на трансформацію їхньої емоційної сфери та формування емоційної культури.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ/ AIM AND TASKS

Метою наукової розвідки є теоретичне обґрунтування дієвості театральної діяльності як засобу формування емоційної культури молодших школярів та висвітлення методичних алгоритмів використання різних форм театральної роботи в процесі проведення інтегрованих уроків мистецтва в початковій школі для розвитку і збагачення емоційної сфери особистості дитини.

У процесі дослідження реалізовувалися такі **завдання**: аналіз, систематизація, авторське тлумачення наукової літератури з досліджуваної проблематики; визначення та увиразнення основних чинників, що доводять доцільність застосування елементів театральної діяльності в практиці шкільної початкової освіти для формування емоційної культури молодших школярів; висвітлення методичного інструментарію формування емоційної культури учнів початкових класів засобами театральної діяльності в умовах проведення інтегрованих уроків мистецтва; проектування векторів подальшого удосконалення визначеного різновиду художньо-творчої роботи із молодшими школярами.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ/ RESEARCH FINDINGS

Процес пізнання особистістю оточуючої дійсності носить не лише інтелектуальний характер і здійснюється на рівні свідомості. Важливу роль у цьому відіграють також емоції, які складають основу внутрішнього життя людини й віддзеркалюють її внутрішні відчуття, переживання.

З огляду на це, проблема формування емоційної культури як важливого складника духовної культури особистості була й залишається пріоритетною для гуманітарної науки, про що свідчить чимала кількість наукових напрацювань, присвячених дослідженню різноманітних її аспектів.

Так, питання щодо ролі емоцій у житті людини хвилювали відомих мислителів ще з античних часів. Давні філософи розглядали емоційну сферу як основного чинника поведінки людини в тих або інших обставинах. Вони також не відокремлювали емоції, а поєднували їх із пізнавальними можливостями особистості [3].

Дещо пізніше представники філософської галузі доходять висновку, що два аспекти людської природи визначають її внутрішню гармонію – розсудливість та чуттєвість. Вони також вважають, що мистецтво та естетичне виховання є засобом для досягнення внутрішньої гармонії. І насамперед через естетичні емоції здійснюється процес поступового духовного збагачення людини [4].

Важливими для нашого дослідження є міркування видатного психолога С. Рубінштейна щодо ролі емоцій у житті людини: «Ми живемо тією справою, яку робимо й за яку беремося. Події нашого життя стають для нас переживаннями, які захоплюють усе наше єство, позаяк вони змушують наші емоції вібрувати. Заглушіть у нас почуття, і світ стане для нас тьмяним, а життя бляклим і мертвою байдужим» [5, с. 393].

С. Рубінштейн також вважав, що мислення людини за своєю сутністю є органічною сукупністю емоцій та інтелекту. На його думку, саме завдяки емоціям трансформуються й розвиваються всі різновиди пізнавальних процесів, зокрема такі, як мислення, сприйняття, уява, пам'ять тощо [5].

Зазначимо, що психологією накопичено чималу кількість наукових розвідок, у яких досліджуються питання функціонування й розвитку емоційної сфери людини. Так, дослідники (Б. Додонов та Є. Ільїн) дотримуються думки, що нові емоційні переживання виникають у дітей безпосередньо в процесі певного виду діяльності [6; 7]. Згодом, на підґрунті практичної діяльності, починає формуватись емоційна уява, яку відомий психолог Л. Віготський відносив до вищих почуттів [8].

Звертаючись до розгляду поняття «емоційна культура» у вітчизняній та зарубіжній науковій думці зазначимо, що в українському педагогічному словнику воно висвітлюється як «розвинутість почуттів» та «здатність особистості оптимально управляти емоціями» [9, с. 116].

Особливе значення для нашого дослідження мають праці видатного педагога В. Сухомлинського, адже саме він одним із перших використав поняття «емоційна культура», і розкрив її сутність саме щодо особистості молодшого школяра.

Так, В. Сухомлинський був переконаний, що «емоційна культура є особливою сферою духовного життя людини», що «без широкого й повного діапазону емоцій та почуттів не буде повноцінної людини»; він також розкривав особливості емоційної культури через різноманітність її зв'язків з іншими видами духовної культури (моральною, естетичною та ін.), але був проти ототожнення та заміни емоційної культури іншими аспектами духовності особистості [10, с. 38–42].

Емоційна культура виконує функції: сигнальну, регулятивну та оцінну.

Оцінна функція виявляється в узагальненому оцінюванні подій, формується як з урахуванням досвіду індивідуальних переживань, так і під впливом співпереживань, які з'явилися у спілкуванні з іншими людьми, через сприйняття творів мистецтва.

Сигнальна функція віддзеркалюється через емоційний відгук на ті або інші чинники. Так, емоція, що виникає, спонукає людину в максимально стислий час прийняти рішення щодо значення того або іншого сигналу і його можливих наслідків.

Регулятивна функція окреслюється таким механізмом: емоції зумовлюють стимуляцію до дії всього організму людини в тих або інших життєвих обставинах. Саме вони мобілізують енергію і внутрішні ресурси у випадках, наприклад, болю, гніву, страху тощо.

Найбільш сприйнятливою для формування емоційної культури та розвитку культури почуттів віковою аудиторією є аудиторія дітей молодшого шкільного віку, адже саме в цей період відбувається паралельний загальний розумовий розвиток дитини та розвиток апарату її відчуттів, що уможливорює цілісне емоційно-інтелектуальне пізнання різних граней навколишньої дійсності, предметного світу, природи тощо.

Безперечним є факт, що з-поміж різних видів мистецтв, що здатні позитивно впливати на формування емоційної сфери дитини, найбільшим потенціалом визначається саме театральне мистецтво.

Звернення до театральної діяльності як засобу формування емоційної культури молодшого школяра зумовлене специфікою вікових, психологічних, фізіологічних особливостей школяра. Так, дослідниця Н. Рождественська, вивчаючи проблематику психології сценічної діяльності дітей, стверджує, що основною особливістю театру є його «здатність до оперування цілісними художніми образами, розвиток якої відбувається в процесі взаємодії різних видів мистецтв. Театр, у якому втілюються спільні для багатьох видів мистецтв поняття – рух, ритм, час, контраст, форма, композиція, розвиток – впливає на органи чуттів дитини різноманітністю звуків, кольорів, словесних інтонацій, породжує таке ж різноманіття внутрішніх відчуттів, що і сприяє розвитку емоційної сфери» [11].

У процесі вивчення молодшими школярами інтегрованого курсу «Мистецтво» досить часто використовуються різні форми театральної діяльності учнів, які за умов грамотного педагогічного керівництва здатні здійснювати позитивний вплив на формування й розвиток емоційної сфери дитини. Так, до найбільш дієвих у плані трансформації емоційної сфери молодших школярів засобів можна віднести: театральні вистави, ігри-драматизації, постановки казок та дитячих опер, інсценізації літературних, музичних творів (пісень) у їх повному або фрагментарному форматах.

Слід наголосити, що ефективність роботи з формування емоційної культури молодших школярів засобами театральної діяльності на уроках мистецтва в початковій школі забезпечується логічністю вибудовування загальної траєкторії методичних дій, а також дотриманням планомірності й узгодженості її основних елементів.

Так, процес формування емоційної культури дітей засобами театральної діяльності варто здійснювати поетапно й відповідно до таких напрямів: емоційно-мотиваційний, емоційно-інформаційний, емоційно-діяльнісний.

Початковий етап (емоційно-мотиваційний) передбачає спрямування педагогічних зусиль на формування емоційної зацікавленості молодших школярів мистецтвом театру та театральною діяльністю як особливим видом діяльності, що розкриває світ емоцій та почуттів інших людей.

Основним методом на цьому етапі є бесіда, яка не лише виконує завдання активізації емоційної сфери школярів, а й розширює їх уявлення про театр як вид мистецтва, театральні професії, мистецтво перевтілення тощо.

Так, наприклад, на основі перегляду фрагментів кінофільму за мотивами однойменної казки «Буратіно», доцільно провести зі школярами бесіду «У таємничому світі театру», у процесі якої обговорити з учнями основних персонажів відомої казки (акторів театру злого Карабаса Барабаса). Після цього дітям подається інформація про театр як вид мистецтва, у якому ролі виконують актори, обговорюються особливості діяльності акторів, з'ясується значення костюмів, декорацій, бутафорії для створення вистави тощо.

Важливо також у процесі бесіди донести до молодших школярів інформацію про почуття, які здійсмає вистава, з'ясувати, за допомогою яких «інструментів» режисер досягає емоційного відгуку глядацької зали (акторська гра, музика, декорації, бутафорія, грим, костюм тощо). Орієнтовно ця бесіда може розпочинатися словами: «Уявімо, що ми з вами в театрі... Ось пролунав останній, третій дзвінок, який нагадав глядачам про початок вистави. У залі погасло світло, зазвучала музика. Розсунулася завіса, на сцену вийшли актори й розпочалося магічне дійство...». Потім зі школярами обговорюються різноманітні питання, пов'язані із засобами художньої виразності, за допомогою яких театральне мистецтво емоційно впливає на своїх глядачів.

Подальшим кроком є організація свідомої роботи дітей над власною мімікою, мовленням, розкриття можливостей у театральній діяльності, стимулювання до розпізнавання емоцій у процесі театральної гри. Так, спочатку дітям пропонується уявити, що вони є акторами професійного театру, які розігрують коротенькі сценки – міні-діалоги (орієнтовна тематика міні-діалогів: «В іграшковій крамниці», «Бабуся нездужала», «Братик повернувся додому з літнього табору» тощо). Щоби діалог відбувся, вчитель продумує із дітьми кожну репліку, допомагає їм якомога краще зрозуміти та засвоїти свою роль, у процесі чого пропонує учням відповісти на такі орієнтовні запитання: «На твою думку, на кого був схожий персонаж, якого грав твій товариш?», «Як саме він грав? Які дії виконував, які жести при цьому робив?», «Що ти відчував(-ла) у цей час?», «Як би ти зіграв(-ла) цю роль?», «Які слова ти сказав би в певних обставинах? Якою був би тембр твого голосу, інтонація, вираз очей, обличчя?» тощо.

Варто зауважити, що в процесі визначеної роботи вчитель може пропонувати дітям лише альтернативні варіанти рішень тих або інших творчих завдань, у жодному разі не нав'язуючи своїх думок або способів дій, тим самим надаючи самій дитині право вибору.

На наступному етапі (емоційно-інформаційному) треба спрямовувати педагогічні зусилля на розширення компетентності дітей у питаннях емоцій, емоційної сфери. Ефективним інструментом вирішення відповідних завдань є впровадження на уроці мистецтва спеціальної серії короткотривалих емоційно орієнтованих занять.

Так, наприклад, у процесі перегляду та аналізу-інтерпретації передбачених програмою фрагментів вистав, мюзиклів («Бременські музиканти», мюзикл «На русалчин Великдень», спектакль «Кіт у чоботях», «Пітер Пен і Венді» тощо), вчитель пропонує дітям колективно обговорити особливості вияву головними персонажами тих або інших емоційних станів.

Таке заняття допомагає дітям розширити свої знання про емоції, глибше зрозуміти власний емоційний стан та стан оточуючих. Оскільки діти молодшого шкільного віку мають невеликий емоційний досвід, то показ яскравих зразків їхнього віддзеркалення в поведінці тих або інших персонажів уможливить розвиток у них здатності до розпізнавання емоційних проявів та реакцій інших людей, спонукатиме до вдосконалення власної емоційної поведінки й адекватного управління своїми емоціями.

Значною ефективністю вирізняються також завдання ігрового характеру, що полягають у відтворенні різних емоційних станів за допомогою рухів і жестів (наприклад, показати емоції та відчуття людини в моменти розпачу, у ситуаціях холоду, спеки, болю від падіння, удару тощо).

Також варто час від часу в процесі проведення інтегрованого уроку мистецтва пропонувати молодшим школярам виконувати завдання на відпрацювання комплексних жестово-рухових дій, що віддзеркалюють відповідні емоційні стани. Наприклад, учням пропонується зобразити такі ситуації: збирання грибів у лісі в сонячну й лагідну погоду, прибирання в кімнаті перед великим святом, вишивання сорочки для свого улюбленого братика або сестрички, збори на День народження найкращого товариша тощо.

Виконання таких завдань сприятиме розширенню обізнаності школярів у царині невербальних засобів відображення емоційних станів та відчуттів, навчатимуть їх адекватно виявляти свої емоції в стосунках з іншими людьми, що, безсумнівно, збагачуватиме їхню емоційну сферу й позитивно впливатиме на формування емоційної культури.

Згодом доцільно ускладнювати такі завдання і пропонувати учням не лише використовувати відповідні жести й рухи, а і співвідносити їх із потребами створення цілісного театрального образу. Така робота передбачає активізацію самостійної діяльності дітей, спрямованість на застосування творчого підходу в розв'язанні поставлених завдань. Наприклад, дітям пропонується зобразити за допомогою жестів і рухів такі сценічні образи: «котик гріється на сонечку», «зайчик злякався», «журавель ходить по лузі» тощо. Отже, ми сприяємо поступовому відпрацюванню вмінь дитини знаходити особливі, оригінальні способи передачі своїх відчуттів і емоцій, що загалом впливатиме на удосконалення її емоційної культури.

Доцільно також у процесі вивчення молодшими школярами мистецтва пропонувати їм визначати особливості зовнішніх виявів тих або інших емоційних станів, що відчувають персонажі творів образотворчого мистецтва (героїв сюжетних картин, колективних або індивідуальних портретів тощо) за положенням їхнього корпусу, рук, голови тощо. Так, у процесі аналізу-інтерпретації творів живопису діти за зовнішніми ознаками мають визначити, якого героя зображено на полотні художника: радісного, спокійного, врівноваженого, сумного, засмученого, переляканого, здивованого тощо.

Більш ускладненим варіантом таких завдань є гра «Кам'яна постать», у процесі якої учні мусять задумати й відтворити певну позу уявної особи, яку вона зайняла за відповідних обставин і водночас немов «завмерла». За умовами цієї гри одні діти показують свої «кам'яні постаті», а інші відгадують, що мали на увазі їхні товариші.

Таку роботу варто супроводжувати навідними запитаннями на зразок: «Які обставини змусили тебе вибрати саме таку позу?», «Що ти хотів передати цим положення тіла, голови, рук тощо?», «Який ще варіант можна показати для того, щоби відтворити те, що було задумано?» тощо.

Такий підхід розвиватиме здатність дитини до пояснення своїх дій, розширюватиме їхні імпровізаційні можливості, формуватиме вміння застосовувати відповідні положення корпусу та інших частин тіла для демонстрації запропонованих обставин, а також, що є визначальним, навчить їх розрізняти емоційні прояви інших осіб, сприятиме емоційній розкутості, формуватиме здатність до вільного вияву власних емоційних відчуттів, станів.

Варто також за необхідності урізноманітнювати визначену діяльність і поступово пропонувати молодшим школярам виконувати завдання на показ групових композицій із кількох персонажів, які взаємодіють між собою в певних обставинах, у тих або інших життєвих ситуаціях тощо.

Досить ефективним засобом формування емоційної культури молодших школярів засобами театральної діяльності є завдання на розпізнавання емоцій і настроїв певної людини за її мімікою, а також відтворення власного емоційного стану мімічними засобами. Для цього вчитель спочатку пропонує дітям переглянути кілька фотозображень, на яких зафіксовано обличчя певних людей, і визначити, які саме емоції відчуває та або інша особа, зображена на фотокартці. У процесі цієї діяльності молодші школярі мають навчитися визначати за виразом обличчя так звані полярні стани людини (добрий – злий, веселий – сумний, сміється – плаче).

Після того, як школярі навчаться «вгадувати» основні емоції та настрої інших людей, їм пропонується мімікою показати власні емоції, однак не копіюючи інших, а використовуючи свої варіанти відповідної зміни виразу обличчя. Наприклад, вчитель називає певний емоційний стан: «роздратованість», «переляк», «насолода», «заспокоєність» тощо, а дитина має у свій спосіб відобразити на обличчі ці стани. Такі завдання не лише сприяють розширенню уявлень молодших школярів щодо мімічного відбиття емоцій людей, але і вчитимуть їх передавати власним виразом обличчя ці

специфічні емоції й відчуття, що сприятиме збагаченню їхньої емоційної культури.

На завершальному й основному етапі формування емоційної культури молодших школярів (емоційно-діяльнісному) основна педагогічна увага має бути сконцентрованою на вирішенні завдань розвитку в дітей рефлексивних якостей та здатності до емпатії.

На наше переконання, із найбільшою інтенсивністю ці процеси будуть здійснюватися в умовах практичної роботи над постановкою дитячого театрального спектаклю.

З огляду на брак часу, відведеного для театральної діяльності на інтегрованому уроці мистецтва (театральне мистецтво є додатковою змістовою лінією в структурі курсу «Мистецтво»), роботу над виставою можна поділити на три періоди, які відповідають етапам підготовки спектаклю в професійному театрі: «застільний», «у вигородці», «на сцені».

На початковому етапі опрацювання п'єси (за театральною термінологією – «застільному») школярі мають ознайомитись із її змістом. Одна із головних умов – емоційна виразність вчителя в процесі першого ознайомлення дітей із драматичним матеріалом, оскільки саме від цього залежить сприйняття дітьми вистави і якість подальшої їхньої театральної роботи. Також варто зазначити, що педагогу в процесі першого читання не варто нав'язувати учням власні оцінки, судження. Натомість потрібно надати дітям можливість дискутувати, висловлювати власні міркування, виявляти емоційну активність.

Додатково можна запропонувати дітям розглянути та проаналізувати художні ілюстрації до тих творів (казок, віршів, п'єс), які мають ставитись. Особливу увагу треба приділити аналізу емоційних станів зображених персонажів, застосовуючи навідні запитання на зразок: «Що з ним?», «Чому він плаче?» тощо. Такий підхід сприятиме глибшому осягненню дітьми елементів «емоційної палітри» людей, розвиватиме в них здатність до співпереживання та співчуття як основних показників емпатії.

Ефективним інструментом формування в дітей навичок контролю за емоційними станами інших людей, оцінно-критичного ставлення до їхньої емоційної поведінки є колективне обговорення разом із педагогом тих або інших образів театральної постановки, осмислення переживань, емоцій і почуттів, які відчувають персонажі. До такого різновиду роботи дітей треба залучати під час подальшого етапу репетиційної роботи над театральною виставою («у вигородці»), коли відпрацьовуються основні моменти постановки, способи акторської гри, апробуються елементи костюмів, зачісок, художньо-декораційного оздоблення вистави тощо.

У результаті обговорення взаємостосунків головних героїв театральної п'єси школярі мають набути навичок аналізу їхніх дій, емоцій і відчуттів у тих або інших запропонованих обставинах. У процесі розгляду конфліктних ситуацій потрібно спрямовувати увагу дітей на пошук помилок, що призвели до визначеної конкретної ситуації, спонукати школярів усвідомлювати й розуміти їхні причини, що допоможе розвинути рефлексію.

Потім школярам варто запропонувати розробити власну модель сценічного втілення образу того або іншого героя, підібрати для нього відповідні інтонаційні, тембральні, мімічні, пантомімічні тощо засоби, які б найбільш вдало і правдиво його характеризували.

Важливе значення для формування в школярів здатності до рефлексії та емпатії відіграють завдання на розроблення разом із вчителем, який виконує функцію режисера, колективних мізансцен. Такий вид діяльності сприятиме осягненню школярами сутності тих або інших вчинків, дій, особливостей поведінки персонажів спектаклю. Під час цієї роботи варто повсякчас спрямовувати дітей на перевірку виправданості розташування головних героїв у сценічному просторі, на пошук найбільш вдалих композиційних рішень, варіантів розміщення допоміжних засобів художньої виразності (бутафорії, елементів декорацій). Це спонукатиме їх до більш глибокого аналізу характерів дійових осіб, визначення їхнього ставлення один до одного, усвідомлення мотивів їхньої емоційної поведінки тощо. Водночас це сприятиме розвитку в дітей навичок сценічної комунікації на основі врахування і співвіднесення власних акторських дій із діями інших виконавців, а також, що важливо, у них формуватиметься здатність до емоційного відгуку на переживання й почуття іншої людини, здатність поділяти їх і бути співучасними до внутрішніх переживань іншої людини.

У процесі «репетиційного етапу» постановки дитячого театрального спектаклю, окрім роботи з відпрацювання ролей у реальних сценічних умовах, учнів варто залучати до розроблення і виготовлення засобів художньо-декоративного збагачення спектаклю. Так, після обговорення теми та ідеї, основних сюжетних колізій п'єси, що виконується, дітям пропонується визначити, які декорації, додаткові предмети або речі на сцені доцільно застосувати для того, аби підсилити її вплив на глядачів, який одяг, грим, зачіски потрібно використати для досягнення художньої довершеності вистави. Потім варто запропонувати молодшим школярам самостійно спроектувати власні моделі художнього оформлення спектаклю, виготовити елементарні бутафорські предмети, елементи костюмів, декорацій тощо, які відповідали б їхнім художнім смакам та віковим можливостям.

Доцільно також пропонувати учням брати участь у музичному вирішенні театральної вистави. В окремих випадках вчитель мистецтва може надавати компетентні поради щодо музичного збагачення дитячого спектаклю. Так, наприклад, спочатку варто обговорити із дітьми, яку музику можна використати для посилення впливу вистави на глядачів. Потім доцільно запропонувати школярам самостійно підібрати для свого персонажа відповідну пісню, яку він виконував би під час вистави, укомплектувати фрагменти інструментальної музики, яка звучала б під час різних сюжетних перипетій спектаклю тощо.

Одразу після закінчення сценічного виступу корисно провести зі школярами колективне обговорення постановки спектаклю, яке охоплюватиме такі моменти: розбір та аналіз акторського виконання ролей; визначення доцільності використання тих або інших засобів художнього та музичного збагачення вистави; з'ясування ефективності розроблених мізансцен; виявлення недоліків у постановці та спільне знаходження способів їхнього подолання; підсумкове оцінювання впливу театрального спектаклю на публіку.

Унаслідок застосування визначеного різновиду роботи в молодших школярів не лише формується здатність аналізувати власні акторські можливості, контролювати сценічну поведінку, а й розвивається вміння бачити себе очима інших людей, у цьому випадку – глядачів, поглиблюватиметься розуміння того, як саме сприймають сторонні особи твої дії, вчинки, слова, емоції.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

У дослідженні проаналізовано й систематизовано наукову літературу з проблеми формування емоційної культури молодших школярів засобами театральної діяльності на уроках мистецтва. Встановлено, що емоційна культура молодших школярів є складним і динамічним утворенням, контролюючою й коригуючою системою управління власним внутрішнім світом, поведінкою, вчинками, що реалізується в ставленні до оточуючої дійсності (до природи, людей, мистецтва тощо). Основою емоційної культури молодших школярів є: емоційний відгук, сенсорна культура, емоційно-естетичні переживання, потреба у творчості.

З'ясовано, що театральна діяльність здатна забезпечувати оптимальні умови для розвитку емоційної культури молодших школярів. Визначено основні чинники, що доводять доцільність застосування елементів театральної діяльності в процесі формування емоційної культури молодших школярів. Цими факторами є: можливість дітей вільно реалізовувати свої емоції, наміри і прагнення в притаманних природі театального мистецтва засобах (словах, рухах, міміці, жестах, музичному виконавстві, образотворенні тощо); можливість здійснювати спостереження в процесі постановки спектаклю за емоційними проявами інших людей та аналізувати їх; можливість творчого розкріпачення й самовираження; можливість розширити обізнаність молодших школярів у емоційній сфері людини через залучення до різних форм театральної діяльності (акторської, режисерської, сценаристської).

Висвітлено методичний інструментарій формування емоційної культури учнів початкових класів засобами театральної діяльності в умовах проведення інтегрованих уроків мистецтва, який передбачає використання бесід, творчих завдань, завдань тренінгового характеру, елементів репетиційної роботи над виставою, спрямованих на комплексне забезпечення формування психологічного, інтелектуального та діяльнісного складників емоційної культури молодших школярів.

Зважаючи на багатогранність досліджуваної проблеми, визначено її деякі аспекти, які потребують **подальшого наукового розроблення**: формування життєвих компетентностей учнів початкових класів засобами театру; особливості використання театру як арттерапевтичної технології в психокорекційній роботі із молодшими школярами; вдосконалення й модернізація репертуарної політики учнівських театральних колективів та інші.

5. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. Доступно: <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>> [Дата звернення 14 Жовтня 2020].
2. Сухомлинський, В. О., 1977. *Вибрані твори: У 5-тит*, Київ: Рад. школа, Т. 3, 670 с.
3. Кульчицький, О., 1995. *Основи філософії і філософічних наук*, Мюнхен-Львів, 246 с.
4. Лосев, А. Ф., 1991. *Філософія. Мифологія. Культура*, Москва: Политиздат. 525 с.
5. Рубинштейн, С. Л., 2000. *Основи общей психологии*, Санкт-Петербург: Издательство «Питер», 592 с.
6. Ильин, Е. П., 2001. *Эмоции и чувства*, Санкт-Петербург: Питер, 752 с.
7. Додонов, Б. И., 1975. Классификация эмоций при исследовании эмоциональной направленности личности, *Вопросы психологии*, № 6, с. 21–33.

8. Выготский, Л. С., 1991. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк, *Книга для учителя*, 3-е изд. Москва: Просвещение, 93 с.
9. Гончаренко, С. У., 1997. *Український педагогічний словник*, Київ: Либідь, 376 с.
10. Поплужный, В. Л., Тихомиров, О. К., 1980. *Эмоции и мышление*, Москва: Изд-во Московского университета, 192 с.
11. Рождественская Н. В. Психология сценической деятельности [Электронный ресурс]. Доступно: <https://royallib.com/book/rozhdestvenskaya_nataliya/psihologiya_stsenicheskoy_deyatelnosti.html> [Дата звернення 14 Жовтня 2020].

FORMATION OF THE EMOTIONAL CULTURE OF JUNIOR PUPILS WITH THE MEANS OF THEATRICAL ACTIVITY AT THE ARTS LESSONS

Tetiana Borysova,

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Department of Music
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5831-4745>
borisovakpm@gmail.com

Abstract. This scientific research deals with solving the actual problem of the pedagogics of the primary school that is the formation of the emotional culture of junior pupils. We theoretically substantiated the statement about the suitability and high effectiveness of the usage of the means of theatrical art in enriching the emotional world of a child and broadening the knowledge about emotional displays of other people, the development of reflexive abilities and empathy that demonstrate the emotional culture of a personality.

We studied and generalized the scholars' views concerning the content, specifics and structural components of the emotional culture of junior schoolchildren. The main theoretical points of formation of emotional culture of junior pupils with the means of theatre are defined. We also analyzed and systematized scholarly works which deal with mechanisms of theatrical art in performing, decorative, musical and choreography dimensions. We defined the functional opportunities of theatrical activities as a means of formation of emotional culture of junior schoolchildren.

We showed the main directions of methodological provision of the process of forming the emotional culture of junior schoolchildren by means of theatrical activities at the integrated arts lessons. They are emotional and motivating, emotional and informative, emotional and activity ones.

We also defined methodological algorithms of having motivating conversations with children, performing creative tasks for the definition the emotional condition of people on the basis of watching and analysing videos, pictures, illustrations, photos and schemes, voice timbre, speech intonation, mimics, gestures, movements of some characters, and tasks aiming at the improvement of reflexive and empathy capabilities, etc.

Keywords: junior schoolchildren; emotional culture; theatrical activity.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [The concept of New Ukrainian School]. [Elektronic resource]. Dostupno: <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed>>.
2. Sukhomlynskyi, V. O., 1977. *Vybrani tvory* [Selected works] U 5-tyt, Kyiv: Rad. shkola, T. 3, 670 s.
3. Kulchytskyi, O., 1995. *Osnovy filosofii i filosofichnykh nauk* [Fundamentals of philosophy and philosophical science], Miunkhen-Lviv, 246 s.
4. Losev, A. F., 1991. *Filosofia. Myfolohyia. Kultura* [Philosophy. Morphology. Culture], Moskva: Polytyzdat, 525 s.
5. Rubynshtein, S. L., 2000. *Osnovy obshchei psikhologii* [Fundamentals of general philosophy], Sankt-Peterburg: Yzdatelstvo «Piter», 592 s.
6. Ylin, E. P., 2001. *Emotsii i chuvstva* [Emotions and feelings], Sankt-Peterburg: Piter, 752 s.
7. Dodonov, B. Y., 1975. Klassyfikatsia emotsyi pri issledovanii emotsyonalnoi napravlenosti lichnosti [Classification of emotions in the process of analyzing emotional directivity of an individual]. *Voprosy psikhologii*, № 6, s. 21–33.
8. Vyhotskij, L. S., 1991. *Voobrazhenie i tvorchestvo v detskom vozraste* [Imagination and creativity in childhood]. *Psikhologicheskij ocherk. Kniga dlia uchitelja*, 3-e izd., Moskva: Prosveshchenie, 93 s.
9. Honcharenko, S. U., 1997. *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary], Kyiv: Lybid, 376 s.
10. Popluzhnyi, V. L., Tikhomirov, O. K., 1980. *Emotsii i myshlenie* [Emotions and thinking], Moskva: Izd-vo Moskovskogo universiteta, 192 s.
11. Rozhdestvenskaia, N. V. *Psikhologhyia stsenicheskoi deiatelnosti*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://royallib.com/book/rogdestvenskaya_nataliya/psihologiya_stsenicheskoy_deyatelnosti.html> [Data zvernennia 14 Zhovtnia 2020].

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-29-122-130>
УДК 373.315.6:51

Дідух Віталія Віталіївна,

аспірант кафедри педагогіки та методики початкової освіти

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Чернівці, Україна.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6773-4736>

didukh.vitalia@chnu.edu.ua

НОВА УКРАЇНЬСКА ШКОЛА ЯК ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. У статті здійснено порівняльний та структурно-змістовий аналіз понять «взаємодія», «педагогічна взаємодія», «партнерська взаємодія». Партнерську взаємодію визначено як процес безпосереднього впливу учасників освітнього процесу один на одного, дії яких спрямовані на реалізацію та задоволення інтересів та потреб кожної сторони взаємодії.